

39

33

Ax m̄acxola

33

ЖАКАСИЯДАҒЫ
ПИСАТЕЛЬЛЕР
ОРГАНИЗАЦИЯСЫ

39

Ах тасхы

Қоос литература

1991

СЫЛЫХ-ЧАРЫДЫҒ АЛЬМАНАҒЫ

Жақсқия обласқия
библиотека

ҚЫЛЧАРДАҒЫ
ИҒА СЫҒАРЧАН
ЖАКАС ПОЛІҒІ
БАН . 1991

— Я, позым на пыролыгыбын анда, — көзенексер харах албин көрп, пу чирзер айланып, истілдіре чоохтан салған Света. Таң чарыпчатханы іле пілдірген. Тигір төзі көместең наа ла хызарып одырған. — Мына наа күн төріпче, наа паза сах андағ күн хатап төрібес. Ипчі кізі ідөк ікі төй пала төрітпинче. Күн хайди хызарып чарып килче, ідөк ол хонча», — сағынчатхан чиит ипчі.

Кинетін тигір тиксі көй сыххан. Олох туста чап-чарых, хып-хызыл күн сых килген.

СИНИҢ ПАСТАҒЫ ХОНИИҢМЫН...

(Ызылбаан пічік)

Пазох син минзер хараазын килдің. Амды, чыллар иртіп парғанда, нима кирек? Андада читір полбаан ачиңны ам көзідерге бе? Чох, хынмаазың мағаа, хынмаазың.

— Киртін мағаа, синнең пасха пу чуртаста хынчаң нима чоғыл, — тіпчезің.

— А палаларыбыс чізе, синнең сыххан палаларыбыс? — сурчам.

— Олар, син полбаан полза, пу чарыхты көрбесчіктер, — нандырчазын.

— Я, андағ. Пістің палаларыбысты син тастабысхазың. Че мин, іце кізі, оларның хыринда хараа-күнөрте сыбыра полғам. Хайди полып, чуртазыбыс іди оой сайбал парған ни?

Ол күн синің чуртыңнаң, алным алчаң кізі таппин, пір палам хучахтап, пірсін, тізең, чидіне сыххам. Ниме ле сағын чөрдің ни прай пу чылларда? Амды синің хучааңда пасха ипчі. Че нима тілеп, пасха ипчінең пала көрчедіп, хараазын минзер килчезің. Тапсабинчазың...

Пазох ла паалап, таңнапчам тігі хада чуртаан тусха. Син андада нимені нимее салабас, чуртасты хайраллап пілбес кізі полғазың. Ікінчізінең азах аар чөрчеткенімде, теезін: «Амды мин, хайди хынзам, іди полам. Че син миңнең чуртирзың, пір дее хайдар пар полбассың. Кемге кирек ікі палалығ хат».

Түгенчі хада чуртаан часхы полған. Ипчілер үлүкүні чит килгенде, маңзыри магазинзер чүгүрібіскезін. Хайди мин синің килеріңні сағаам! Че син, иркін алтирынаң, улуғ брчіде, халған ахчама пір хабахтин хаап халдым тіп махтанғазың. Чох, андағ чуртас мағаа кирек чох полған. Мин синің палаларыңның ічезібін. Аннаңар чуртазымда чахайахтар читпеен, син сыйлаан чахайахтар!

Иир ирткенде, пабаңнаң хада одырып, иреет читіріп, чоохтанғазың:

— Че, пабаң, алыбызааң. Пүүн ипчілер күні нооза.

Я, ол полған ипчилер күні, че синің, ир табанның үлүкүні. Мин паза сыдап полбин, чоохтангам:

— Пүүн сынында часкалығ хыйға, илбек сағыстығ ирліг ипчилер.

Пис чыл иртіп парды. Ам даа удаа сағын чөрчем, ноға, хайди полып, синнең тискем. Хайди көбізі пала үчүн чуртапча, мин дее ідөк чуртабин? Арса, сынап таа, хайди сірер тіпчезер, пір нимее чарабас, иик чуртас тілепчеткен ипчібін ме?

Че палаларны чалғызан өскірерге оой нимес. Нөбс чуртастагы сідіктернең харбазып одылары — ол пөзік тағлар алтап парыбызары. Чох. Мағаа, аралы сыдап полбиныбыссам, іче кізінің тынызы ла полысча. Сағаа читіре пир полбаан көбленізім, олғанахтарымның паарына чапсыра чатча.

Я, хыныс, көбленіс ние полча ни ирепчі кізінің чуртазында? Син пірее хати сағынғазың ма аннаңар? Сағынмаазың. Андағ нимее хачан даа киртінмеезің. Че амды: «синнең пасха пу чуртаста хынчан ние чоғыл...».

Ачырғастығ нимес пе мағаа, синнен ікі пала тапхан ипчее, аны пүүн истерге? Хайда полған за хынызың, хачан хараа тооза ағырчатхан палаларыңны, хойнымнаң түзірбин, абытчатханымда, хайда полған хынызың, хараа тооза хыри-пазы чох талайча харах чазым ахчатханда, хайда полғазың, хачан оолларың, паба тир кізі таппин, андар-пеер харахсын чөрчеткеннерінде. Мин оларны азахха киргем, минөк оларны «іче-паба» тирге үгреткем.

Синнең алты чыл чуртап, ікі ле хати улуғ өрчиде, ырыстығ полған осхаспын. Ол полған, хачан палаларымны пу ах чарыхха сығарғанымда.

Ам ниедір? Чуртазыбыс ікі пасха парып ла одырча. Че андадох, сизіндіреге сағынып, чоохтаан сөстерімні пір дее ундубиндырың. Пасха ипчінең чуртабаанда, аны тузында оңарылчаа чох полған полбас па за?

Э-эк, аарлығ минің аргызым, кем не пілче ни ирткен тусты хатап айландырчаң ондайны? Киртін мағаа, мин дее хатап ол чуртасты алачаастар чох пастирчыхпын. Че амды орай... Синің ікінчі хонияң сағаа пала сыйлап пирген. Аннаңар минзер паза чағын пасчаа чох полар. Син позың минің көблбек чүреемні тар ит салғазың, ачых-чарых көннине пүлеңкі саптырғазың. Андағ ипчі кирек полған полбас па. Мына амды синің ачығ тілің:

«Я, сын чоохтаптырың. Сірер, ипчилер, ирге парғалахта прайзыңар өбійер. Че мағаа син кирексің, син минің оолларымнаң хада. Хачан парғаныңда ачырғанып тесм: «Паза килзең, алнымда тізектеніп чөрерзің, сурынарзың хатап хада чуртирға». Че мин андада синнең артых хаттар хайдар партыр тіп сағынгам. Амды ние чыл иртіп парды, синнең артых табылбады. Хайди ам полим? Піс хайди даа хада чуртирға кирекліс. Көрчезің, амды хайди пол парды, сині тізекке түзірем сағынгам, че пүүн позыме ол үлүс түсті. Көр, мин синің алныңда турчам, кічіг, чабыс, нимее чарабас, хачан-да синің ирің полған табан. Уғаа тың сурынчам синнең, айландыр пир ол пістің часкалығ түстегі осхас тузыбысты. Пілчезің ме, хайди түзімде хучахтапчатхан, охсанчатхан полчам

сині. Че тур килзем, пасха ипчі, ол син нимессің. Аның сағызы сини осхас нимес, көрізі пасха, ас-тамаа даа, хылынғаны даа пасхох. Хачан-да хараа сай, поэң минзер чапсыра чадып, мині хуахтап, охсанып, «хынчам» тіеңзің. Че андада мин соох чүректіг, мал ла осхас полғам. Амды андағы ол хынызың хайда ни? Ноға пір дее тапсабинчазың? Минің синде ікі оол. Ікөлең піс оларны төртікебіс. Хайди өзерлер? Аны даа сағынчазың ма за син? Ноға андағ хатсың? Хачан мындағ хал, мирчең чүректіг пол парғазың? Мин, ир кізі, алнында турып, харах чазым төкчем. Синің, тізең хыриң даа хыймырабинча.

Мин хачан-да уғаа тың, ээлбес тас чүректіг кізі полғам. Көр, хайди син мині прай, эмек ле чіли, хайди хынзан, іди ораап тастабыстың.

Я, ноо кирек сағаа пілерге, хайди син чох чуртаам. Тоғыс соонаң, ибзер кірерге тідинмин, харасхы полғаңча хазаа аразынча пастыр чөрчеңмін. Пірсінде, ибзер изірік киліп, узирға чадыбысхам. Анаң түзімде пазох сині көргем. «Тур, ноға азыранмин чадыбысхазың, үгрең сооп парир нооза», — тіп, ирнімнен охсана, мині турғысчазың. Аны ла исте, кинетін тура хонғам. Ибімче, сині хығырып, чүгүр чөрчеткенімі анда ла онарылғам. Көрзем, андағох турам соох, ээн не тураа) төбй. Пала даа табызы истілбинче. Хачан-да пу нима сын чуртазыбыста полған. Мин тоғыстаң килземөк, столда ізіг тамах полчаң. Палам удур ойлап, минің хуцаамда одырып алчаң. Анаң, кил, мағаа көбгіп, ідөк бс парам тіп, матап азыран сыхчаң. Прай ол нима полған, прай... Ол ла күн, аар уйғуда ла чіли, синнен чуртаанымны онарылғам. Ноға іди иткем сині, поэым даа амды пілбинчем. Хайдағ даа полза, кізібін. Ноға за мал ла чіли чуртаан полам. Іди ўр сыдап полбаам. Араға улам на ісчеткенімі көре, туған-чағыннармын пасха ипчі сблеп сыхханнар. Сағынғам, сині ачырғандырчам, алыбысхам. Че поэымнох ла хыйалға сух салғам. Пілчезің ме син, нимедір ол, иреннің чүрекке, көнніне кірбинчеткен ипчіні, хараа хуахтап, хойнына кирчеткені, че сағыста пасха, поэының хынчатханының, омазы. Пілбинчезің. Син зе, ам сисчем, он даа палалалығ ползаң, хынчатхан ирге парарзың. Сағаа нимедір. Миннен киліспеен чуртазыңны пасхазынаң чазап аларзың».

— Я, сынап таа, мағаа пасха ба хараазың ирлер алыстырарға? Пасха ба мағаа, палаларымның пабазы парда, пасха ирге чөлен чөріп, аның сыйбирың, иркелірін сағып чөрерге, пасха ба мағаа, син парда, палаларым таныбас таа кізіні «пабам» тіп чөрзелер. Че пу пістің чуртазыбысты, хониибысты син андағ ит салғазың. Амды, тізең, үлүзіңнің ачинің мағаа тілнен читірбе, прай пыро синде, поэында.

Пүўн миннен сурғазың, пілгем ме мин. Я, пілгем, прай нима пілгем. Синнен парчатханымдох пілгем, хачан полза мині кирексініп, чохсынарзың. Хайди даа итсең, синің пастағы хонииңмын. Хада чуртаан чылларың сағыстаң, чүректең хыйа тастап полбассың. Ол чуртас...

Ам даа, аарлығ-кізім, пу чир ўстүнде миннен пасха синің хынчаң палаларың пар. Оларда ойлапча пістің ханыбыс, оларда халча пістің үлүзібіс. Піл аны хачан даа, паза сағың чөр аннаңар. Че минің сағың чөрчеткен сағызым пу чачында ла халар. Аннаңар паза пір нима пілерге кирексің — мин сағаа хачан даа хынғам, ам даа хынчам, аарлығ минің

ирім. Пір дее сині ундуп полбасын, неке. Ап-арығ хара суучах осхас хынымны, көблбек чүреемнең сыххан көгліг көбленізімні кирге, то-бырах-тозынға пастырбасха тіп, ол күн синің чуртыңнаң сығыбысхам. Иди хайраллап халам сағынғам. Сиң аны пілбеезің паза пілбессің, ниме полчаң ол. Пу ах чарыхта ол ла мағаа күс хосча. Че палаларымда синің омаң, синің хылығың. Аннаңар сиң килген сай ибдең сығыбысхам. Пиреде хайда көрбеечік полчам. Хайда синің килгёніңе ёрініп, андадох чіли, сині хуцахтабызып, хап-хара сазың сыйбап, көксімзер пазың чаба тудып, чинт тузымдағы чіли, охсаныбызарым килче. Че мағаа, синің палаларыңның іңезіне, чарабас. Ідөк харах чазым сағаа көзідерге чарабас. Синің амды пасха хуцахтап, арғыстас чөрчең ёбрең пар. Амды ол сини. Пу ёлүстең пір дее хайдар тис полбассың. Ол чуртас...

ТАПТЫРҒАС

Г. Г. Котожеков. Сябирьні чинені 3

ЧООХТАР

Андрей (Кызычаков) Халларов. Чазыттыҕ чалаң. Роман. Пастағы чардыгынаң үзік. 13
 Михаил Маганаков (Маған Тимос). Апон. 35
 А. Я. Черпаков (Митхас Туран). Адай үрген хараазын 38
 Илья Топоев. Пыром таста, Камис! 41
 Людмила Костякова. Сағаа ол хараа үчун — алғыс. Синің пастағы кониниңмын (ызылбаан пічк) 54

ХОРМАЧЫ ЧООХТАР

Николай Тюкпиеков. Изі чоҳ иртен 58
 Николай Пугочаков. Адоқ апсак 63
 Юрий Топоев. Хазыр концерт 67

ОЛҒАННАРҒА

Николай Тинников. Пастағы тамах. Повесть. Пастағы чардыгынаң үзік 70
 Михаил Маганаков (Маған Тимос). Ааттар 83
 Сергей Карачаков. Кем прайзынаң күстіг? Ойын 88

КӨГЛЕР

Николай Тинников. Чирім үні. Таптып пазында. В. Г. Карповха. Бюрократтаңар сөс 106

ЧИИТ УННЕР

Федор Тохтобин. Хызыл сырларда хоостап пулуттарны... Саңай парыбыстым ол аалдан... Пазох ла аал тастынзар пастырчам. Эк, пүүн мағаа часка полбазох... Тарыма мағаа, арғызым! Пөзік ханалыҕ оградада... Таҕ чоғар суглар ахпинча... Мына тоозылды концертіңер... Харға көҕ 110
 Ирина (Хан Хызы) Царева. Чурта, тілім, чітпе 115
 Игнат Миягашев. Цыган хынызы. Ундуттым 115
 Светлана Табаева. Күскү наңмыр. Орине түсчем 116

ТІЛБЕСТЕГЛЕР

М. Ю. Лермонтов. Мцыри. Поэма. Тілбестеен В. Майнашев 118

ЧЫЛЛАР ПАЗА КІЗІЛЕР

Я. И. Сунчугашев. Мальдяк — ниме полчаң ол. Хам сөстері 137

СИҢМИҢНИҢ, ТАТХЫННЫҢ

Е. Абдина, У. Идимешева. Хакастарның кибірлері. Аалчы кір килзе 150